

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

БЕЗКОРОВАЙНИЙ БОГДАН ВІКТОРОВИЧ

УДК 343.982.323

**КРИМІНАЛІСТИЧНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЗА УЯВНИМ ОБРАЗОМ
ПІД ЧАС ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національній академії прокуратури України,
Генеральна прокуратура України

Науковий керівник кандидат юридичних наук, доцент,
старший радник юстиції

Коцинець Віктор Васильович,
Національна академія прокуратури України,
радник ректора

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Цимбал Петро Васильович,
Університет державної фіскальної служби України,
проректор з наукової роботи

кандидат юридичних наук, професор

Біленчук Петро Дмитрович,
Київський університет права Національної академії наук України,
професор кафедри галузевих правових наук

Захист відбудеться 20 грудня 2018 р. о 15.00 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.007.05 у Національній академії внутрішніх справ
за адресою: ДП-680, Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх
справ за адресою: ДП-680, Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий 19 листопада 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Д.О. Савицький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Завдання органів досудового розслідування в боротьбі зі злочинністю сьогодні стають усе більш складними, оскільки інтереси суспільства вимагають підвищення ефективності результатів їх діяльності з викриття, розслідування та запобігання кримінальним правопорушенням. Запорукою підвищення ефективності процесу розслідування є активне запровадження в практичну діяльність правоохоронних органів досягнень криміналістичної науки.

Належна організація та проведення слідчих (розшукових) дій – основного засобу збирання доказової інформації – можливе лише за умови правильного розуміння слідчим сутності відповідної слідчої (розшукової) дії, її мети, значення для процесу доказування загалом та роллю самого суб'єкта розслідування в механізмі слідчої (розшукової) дії зокрема. Особливе місце в системі існуючих слідчих (розшукових) дій посідає пред'явлення для впізнання, що пояснюється як складним механізмом формування психофізіологічних відображень у пам'яті людини, так і складністю методу криміналістичної ідентифікації, за допомогою якого інформація, залишена в пам'яті людини, набуває доказового значення.

Пред'явлення для впізнання розповсюджено в діяльності правоохоронних органів з розслідування кримінальних правопорушень. Здатність людини ототожнювати матеріальні об'єкти шляхом зіставлення їх ознак з тими, що збереглися в її пам'яті, перевірена не лише психологічними експериментами, а й підтверджена слідчою практикою (за результатами анкетування слідчих Національної поліції України, 85 % респондентів підтвердили важливість цієї слідчої (розшукової) дії).

Водночас аналіз статистичних даних демонструє, що за останні роки спостерігається невідповідна оцінка суб'єктом розслідування доказового значення результатів певних слідчих (розшукових) дій, зокрема пред'явлення для впізнання, що разом з наявними прогалинами у процесуальному законі стримує результативність розслідування. Так, за даними Генеральної прокуратури України, у 2014 р. до ЄРДР внесено відомості щодо 61,1 тис., кримінальних правопорушень, досудове розслідування у яких здійснюється органами Національної поліції України, 2015 р. – 53,3 тис., у 2016 р. – 45,6 тис., у 2017 р. – 22,1 тис. Проте кількість кримінальних правопорушень, рішення за якими не прийнято, становить: у 2014 р. – 1,8 тис., у 2015 р. – 2,3 тис., у 2016 р. – 3,2 тис., у 2017 р. – 3,8 тис., а за шість місяців 2018 р. – 6,5 тис.¹

Під час анкетування слідчі різних регіонів України зазначили, що здебільшого для впізнання пред'являються: особи (52 %), трупи (21 %) і предмети (28 %). Незважаючи на розповсюдженість пред'явлення для впізнання в процесі доказування, більшість респондентів констатували існування організаційно-тактичних проблем як щодо проведення цієї слідчої (розшукової) дії, так і щодо оцінки її результатів. Зазначені проблеми, на думку респондентів, пояснюються передусім особливостями виникнення, існування та відтворення уявного образу,

¹ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013–2018 роки. *Генеральна прокуратура України*: [сайт]. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.

який зберігається в пам'яті особи, що впливає на процес та результати криміналістичної ідентифікації як методу доказування.

Дослідженню ролі криміналістичної ідентифікації в різні періоди приділяли увагу вчені П. Д. Біленчук, Р. С. Белкін, Є. П. Іщенко, В. Я. Колдін, В. П. Колмаков, Б. М. Комаринець, В. Є. Корноухов, І. І. Котюк, І. Д. Кучеров, Н. П. Майліс, В. О. Образцов, С. М. Потапов, М. В. Салтевський, М. Я. Сегай, Д. А. Степаненко М. В. Терзієв та ін.

Вивченню проблем проведення слідчих (розшукових) дій і, зокрема, пред'явлення для впізнання, присвятили свої наукові праці: І. В. Басиста, В. П. Бахін, Н. Г. Бритвич, В. І. Василичук, В. І. Галаган, М. М. Гапанович, А. Я. Гінзбург, М. О. Головецький, Ю. М. Грошевий, В. Е. Єминов, А. М. Зінін, А. В. Іщенко, І. П. Козаченко, В. А. Колесник, В. І. Комісаров, В. О. Коновалова, Ю. Г. Корухов, Г. І. Кочаров, В. В. Крилов, В. С. Кузьмічов, О. П. Кучинська, В. К. Лисиченко, В. Г. Лукашевич, Є. Д. Лук'янчиков, А. Ф. Маєвський, О. М. Моїсєєв, В. М. Петренко, М. А. Погорецький, З. Г. Самошина, М. Я. Сегай, В. А. Снетков, В. Т. Томін, Л. Д. Удалова, П. П. Цветков, П. В. Цимбал, В. В. Ціркаль, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітько, М. Є. Шумило та ін.

Дослідження зазначених авторів щодо теорії та практики криміналістичної ідентифікації набули важливого теоретичного та практичного значення. Сформульовані вченими ідеї отримали відображення в законодавстві та позитивно сприйняті правозастосовною практикою. Проте проблеми реалізації криміналістичної ідентифікації за уявними образами в процесі доказування не були належним чином досліджені в сучасній правовій науці ні на рівні фундаментальних, ні на рівні оглядових наукових праць.

Таким чином, актуальність обраної теми дослідження полягає в комплексному системному аналізі наявних наукових положень щодо механізму криміналістичної ідентифікації за уявним образом та розроблення механізму ефективного введення її результатів у процес доказування через наявні процесуальні засоби збирання доказової інформації – слідчої розшукової дії пред'явлення для впізнання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015, Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015 та Плану заходів щодо її реалізації, схваленого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р. Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні Вченої ради Національної академії прокуратури України 31 березня 2015 р. (протокол № 3) та уточнено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 30 травня 2018 року (протокол № 9) і схвалено Координаційним бюро Національної академії правових наук України (№ 1080, 2015 р.).

Мета і задачі дослідження. Метою роботи є розроблення теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо криміналістичної ідентифікації за уявним образом під час пред'явлення для впізнання.

Для досягнення зазначеної мети необхідно було вирішити такі *задачі*:

- з'ясувати генезис становлення криміналістичної ідентифікації, сучасний стан та перспективи розвитку;
- систематизувати завдання криміналістичної ідентифікації під час досудового розслідування;
- окреслити види, суб'єкти та об'єкти криміналістичної ідентифікації;
- встановити місце криміналістичної ідентифікації за уявним образом серед інших видів криміналістичної ідентифікації;
- деталізувати структуру ідентифікаційного процесу за уявним образом;
- визначити значення ідентифікації за уявним образом для процесу доказування;
- розкрити поняття, види та принципи пред'явлення для впізнання;
- охарактеризувати тактичне забезпечення пред'явлення для впізнання;
- виокремити суб'єкта розслідування як елемент ідентифікаційного процесу за уявним образом під час пред'явлення для впізнання.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають, розвиваються та припиняються між учасниками ідентифікаційного процесу у зв'язку з пред'явленням для впізнання.

Предмет дослідження – криміналістична ідентифікація за уявним образом під час пред'явлення для впізнання.

Методи дослідження. У дослідженні застосовано як загальнонаукові методи (*спостереження, опис, порівняння, класифікація*) для визначення правових категорій, що характеризують криміналістичну ідентифікацію (розділи 1–3), так і спеціальні методи, зокрема: *історико-правовий* дозволив дослідити становлення криміналістичної ідентифікації (підрозділ 1.1); *системний аналіз*, а також *системно-структурний* і *формально-логічний* надали можливість з'ясувати правову природу криміналістичної ідентифікації за уявним образом (підрозділ 1.2); завдяки *порівняльно-правовому* проаналізовано погляди вчених щодо окремих ознак та аспектів ідентифікації за уявним образом під час пред'явлення для впізнання, а також норми чинного кримінального процесуального законодавства України і законодавства інших держав (Англії, Грузії, Італії, Латвійської Республіки, Німеччини, Республіки Білорусь, Республіки Казахстан, Республіки Молдова, Киргизької Республіки, США, Франції та ін.) у межах предмета дослідження (розділи 1–3); *формально-юридичний* дав змогу дослідити норми КПК України, інших законів України, з'ясувати зміст та значення вживаних понять і термінів, обґрунтувати висновки і пропозиції щодо їх зміни та доповнення (підрозділи 3.2, 3.3); *структурно-функціональний* використано для аналізу тактичного та процесуального порядку пред'явлення для впізнання (підрозділи 3.1, 3.2); *соціологічний* надав можливість вивчити погляди слідчих, прокурорів та адвокатів з питань, що досліджувалися, а *статистичний* – узагальнити результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень та анкетування; за допомогою *моделювання і прогнозування* сформульовано конкретні пропозиції щодо вдосконалення чинного КПК України (підрозділи 3.1–3.3).

Емпіричну базу дослідження становлять аналітичні та статистичні дані МВС України, Національної поліції України, Генеральної прокуратури України, Державної судової адміністрації України; зведені результати вивчення 270 кримінальних проваджень (2013–2018 рр.), у яких наявні протоколи пред'явлення для впізнання, у Вінницькій, Волинській, Дніпропетровській, Київській, Одеській, Харківській, Хмельницькій, Черкаській областях та м. Києві; результати анкетування 120 слідчих Національної поліції України; державна та відомча статистична звітність різних періодів, слідча, прокурорська та адвокатська практика (з урахуванням досвіду роботи автора в органах прокуратури).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за характером і змістом розглянутих питань дисертація є одним із перших в Україні монографічних досліджень криміналістичної ідентифікації за уявним образом під час пред'явлення для впізнання. У роботі сформульовано низку нових положень і висновків, що мають важливе значення для теорії криміналістики, кримінального процесу та юридичної практики. Зокрема:

вперше:

– надано структуру ідентифікаційного процесу за уявним образом, яку становлять: психологічний механізм впізнання; криміналістичний механізм впізнання; природа об'єкта сприйняття; цілісність процесу криміналістичної ідентифікації; особистість суб'єкта впізнання; характер формування мисленнєвого образу; результати впізнання; дії суб'єкта розслідування щодо процесуального оформлення результатів;

– здійснено систематизацію принципів проведення впізнання за уявним образом, що спрямовано на підвищення ефективності ідентифікації за уявними образами під час проведення впізнання, які поділено на три групи: зобов'язальні, заборонні, дозвільні;

– доведено можливість проведення пред'явлення для впізнання за такими прикметами зовнішності людини, як ознаки запаху, дотику, смаку, мови, жестів, міміки, артикуляція, на основі чого запропоновано доповнити ч. 9 ст. 228 КПК України та ч. 1 ст. 230 КПК України щодо впізнання трупів осіб, тварин та інших біологічних об'єктів, які мають ідентифікаційні ознаки;

удосконалено:

– поняття криміналістичної ідентифікації за уявним образом, що за своєю сутністю є процесом, у якому беруть участь різні суб'єкти (суб'єкти доказування та суб'єкти впізнання); який за формою вираження є процесуальною ідентифікаційною дією, що здійснюється у сфері процесуальної діяльності з метою отримання судового доказу про тотожність шляхом використання пізнавальних можливостей суб'єкта впізнання, що є джерелом відомостей про факти;

– класифікацію завдань криміналістичної ідентифікації: 1) за ступенем загальності: загальні та окремі (пошукові; констатуючі; аналітичні, оціночні); 2) за обов'язковістю вирішення завдання криміналістичної ідентифікації: процесуальні й тактичні;

– види криміналістичної ідентифікації шляхом встановлення додаткових критеріїв, які визначають особливий порядок та специфіку ідентифікаційного

процесу, у тому числі й процесуальний порядок її здійснення: 1) за станом особи як об'єкта пізнання: ідентифікація живої людини; ідентифікація живої ненародженої людини; ідентифікація неживої (померлої) людини; 2) за обсягом дій з ідентифікації: локалізована (у конкретній місцевості з розумінням місцезнаходження об'єкта пізнання); нелокалізована (зондування Землі); 3) за об'єктом пізнання: живої істоти; предмета; явища; процесу; місцевості; 4) за природою сукупності ідентифікаційних ознак: за матеріально зафіксованими (об'єктивними) ознаками; за суб'єктивними ознаками (за уявними образами);

дістало подальший розвиток:

– наукові положення, що характеризують стан дослідження проблем криміналістичної ідентифікації за уявним образом під час проведення впізнання, на підставі яких визначено актуальні на сучасному етапі питання для першочергового опрацювання;

– значення місця ідентифікації за уявним образом серед інших видів криміналістичної ідентифікації, що зумовлено різноманітністю її об'єктів, суб'єктів, які проводять ці дослідження, процесів, сутність яких полягає у встановленні тотожності та відображає різні складові логіки пізнання, метою якого є ототожнення;

– погляди щодо значення криміналістичної ідентифікації в механізмі доказування, зокрема такого її різновиду, як ідентифікація за уявними образами, що дає змогу правильно використовувати розроблені методи для реалізації завдань кримінального судочинства;

– поняття пред'явлення для впізнання, під яким слід розуміти слідчу (розшукову) дію, за якої особі, що впізнає, у встановленому законом порядку, надається можливість встановлення тотожності (схожості, відмінності) раніше сприйнятого нею за обставин, що мають значення для кримінального провадження, шляхом порівняння ознак і властивостей пред'явленого для впізнання об'єкта з його уявним (мислинним, ідеальним) образом, що зберігся в пам'яті особи, яка впізнає;

– рекомендації щодо тактичного забезпечення пред'явлення для впізнання шляхом застосування психологічного впливу під час пред'явлення для впізнання як процесуальної форми ідентифікації за уявними образами;

– рекомендації щодо доцільності прийняття слідчого рішення про проведення пред'явлення для впізнання, засновані на можливих ризиках результатів криміналістичної ідентифікації за уявним образом, а також тактичні прийоми, спрямовані на підвищення ефективності його проведення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки й пропозиції впроваджені та використовуються у:

– *законотворчій діяльності* – під час внесення змін і доповнень до КПК України з питань пред'явлення для впізнання (акт впровадження Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 15 листопада 2018 р. № 1-36-18);

– *правозастосовній діяльності* органів досудового розслідування – у процесі розроблення й удосконалення відомчих нормативно-правових актів та методичних

рекомендацій щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні (акт впровадження Головного слідчого управління Національної поліції України від 11 червня 2018 р.);

– *освітньому процесі* – під час підготовки лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з навчальних дисциплін «Криміналістика», «Кримінальний процес», «Методика розслідування злочинів», «Розслідування окремих видів злочинів», «Особливості розслідування окремих видів злочинів», а також у процесі підготовки лекцій і проведення занять за відповідними темами (акти впровадженнь Галицького коледжу імені В'ячеслава Чорновола від 5 вересня 2016 р., Львівського торговельно-економічного університету від 9 вересня 2016 р., Національної академії внутрішніх справ від 12 червня 2018 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: «Актуальні питання публічного та приватного права в контексті реформування законодавства» (м. Хмельницький, 15 квітня 2016 р.); «Міжнародні та національні правові виміри забезпечення стабільності» (м. Львів, 16 квітня 2016 р.); «Права людини та проблеми організації і функціонування публічної адміністрації в умовах становлення громадянського суспільства в Україні» (м. Запоріжжя, 22 квітня 2016 р.); «Тіньова економіка: світові тенденції та українські реалії» (м. Київ, 23 червня 2017 р.); «Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи» (м. Київ, 4 листопада 2017 р.); «Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина» (м. Запоріжжя, 23 червня 2018 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено у 12 наукових публікаціях, серед яких п'ять статей – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна стаття – у зарубіжному юридичному виданні (Республіка Молдова) та шість тез – у збірниках науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (202 найменування на 19 сторінках) та п'яти додатків на 15 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 210 сторінок, з них основний текст – 175 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації; зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, задачі, об'єкт, предмет, методи дослідження; розкрито наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, надано відомості щодо шляхів і форм їх впровадження; наведено характеристику апробацій і публікацій дисертанта, у яких відображено основні положення роботи.

Розділ 1 «Загальнотеоретичні положення криміналістичної ідентифікації» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Криміналістична ідентифікація як окреме вчення: сучасний стан та перспективи розвитку»* на основі дослідження різноманітних наукових шкіл зроблено висновок, що початком формування теорії криміналістичної ідентифікації у вітчизняній криміналістиці стала опублікована С. М. Потаповим у першому номері журналу «Радянська держава і право» за 1940 рік стаття «Принципи криміналістичної ідентифікації», положення якої згодом розвинені автором у брошурі «Вступ до криміналістики». Наступником С. М. Потапова, який досліджував криміналістичну ідентифікацію, вважається Р. С. Белкін, на думку якого, С. М. Потапов звів методологію науки криміналістики до методу ідентифікації. Ми підтримуємо позицію Р. С. Белкіна і вважаємо, що методологію науки не можна замикати на одному окремому методі, яким є ідентифікація. Завданням методології є дослідження й аналіз системи методів і засобів, за допомогою яких пізнають об'єктивну реальність, що є предметом наукового пізнання, як на теоретичному, так і на емпіричному рівні.

Починаючи з 50-х років ХХ ст., учені все більше приділяли увагу проблемам криміналістичної ідентифікації як ефективному засобу збирання та перевірки доказової інформації у кримінальному провадженні.

Найактивнішим періодом розвитку теорії і практики криміналістичної ідентифікації були 60–80-ті роки ХХ ст. Означений період характеризується значною інтенсифікацією наукових досліджень. Унаслідок цих процесів теоретична думка втілилася в основні наукові конструкції, що є базисом теорії криміналістичної ідентифікації. Ці конструкції зумовили формування практичних моделей вирішення в слідчій і судово-експертній практиці значного комплексу ідентифікаційних завдань. У зазначений період М. В. Терзієв та М. Я. Сегай здійснювали активне дослідження криміналістичної ідентифікації.

Сучасний етап розвитку теорії криміналістичної ідентифікації, з початку 70-х років ХХ ст. і до сьогодні, характеризується осмисленням місця та функцій криміналістичної ідентифікації в системі судочинства, уточненням її структури як наукової категорії та прикладної діяльності. Перспективним, з погляду розвитку науково-технічного прогресу, вважається подальше запровадження в процес криміналістичної ідентифікації наукових технологій, що надаватимуть змогу здійснювати відповідні ідентифікаційні дії за менший час, у будь-якому місці, мінімізуючи «людський фактор» для недопущення неточностей у результатах відповідних дій.

У підрозділі 1.2 *«Завдання криміналістичної ідентифікації»* зазначено, що криміналістичний зміст методу ідентифікації зумовлений його завданнями, які, по-перше, відповідають загальним завданням кримінального провадження, по-друге, реалізуються у практичній сфері слідчої діяльності завдяки певній пізнавальній сутності окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема пред'явлення для впізнання.

Встановлено, що ідентифікація є не лише завданням (тобто метою), а й способом (процесом, методом) досягнення мети. Підтвердженням цього слугує таке: 1) результати ідентифікації є доказами, що обумовлює спеціальні вимоги до методу

ідентифікаційного дослідження; 2) у криміналістиці, на відміну від інших наук, важливим є встановлення не тільки тотожності, а й відмінності; 3) головним завданням ідентифікації в криміналістиці є ототожнення індивідуальних об'єктів, що в інших науках здійснюється дуже рідко; 4) межі вивчення групової приналежності в криміналістиці значно ширші, ніж в інших науках, оскільки тут використовуються випадкові властивості об'єктів.

Завдання криміналістичної ідентифікації класифіковано: 1) за ступенем загальності: загальні та окремі; 2) за характером: пошукові, констатуючі, аналітичні, оціночні; 3) за обов'язковістю вирішення: процесуальні й тактичні.

У підрозділі 1.3 «Види, суб'єкти та об'єкти криміналістичної ідентифікації» доведено, що визначення криміналістичної ідентифікації (як методу, процесу або результату) містить вказівку на її ключові елементи: види, суб'єкти та об'єкти.

Доповнено нові критерії, за якими має бути класифіковано криміналістичну ідентифікацію: 1) за правовою природою: процесуальна, непроцесуальна; 2) за суб'єктом: оперативна, слідча, експертна; 3) за видом об'єктів, що ідентифікують: ідентифікація речей (предметів), живих істот, явищ, процесів; 4) за характером відображень, що використовуються для ототожнення: ідентифікація за матеріально фіксованим відображенням, за уявними образами, за описом; 5) за станом об'єкта, що ототожнюється: ідентифікація нерозчленованого цілого, цілого за його частинами; 6) за доказовим значенням: індивідуальна, групова; 7) за характером природи ознак, що використовуються в пізнавальному процесі: за особливостями зовнішньої будови, за особливостями внутрішньої будови, за функціонально-динамічними особливостями, за особливостями запаху; 8) за галуззю криміналістичної техніки, до якої належить об'єкт пізнання: трасологічна, дактилоскопічна, судово-балістична, почеркознавча, авторознавча, матеріалів документів тощо; 9) за станом особи як об'єкта пізнання: ідентифікація живої людини, ідентифікація живої ненародженої людини, ідентифікація неживої (померлої) людини; 10) за обсягом дій з ідентифікації: локалізована (у конкретній місцевості з розумінням місцезнаходження об'єкта пізнання); нелокалізована (зондування Землі); 11) за об'єктом пізнання: живої істоти, предмета, явища, процесу, місцевості; 12) за природою сукупності ідентифікаційні ознаки: ідентифікація за матеріально-зафіксованими (об'єктивними) ознаками, за суб'єктивними ознаками (за уявними образами).

З'ясовано, що криміналістичну ідентифікацію здебільшого здійснюють слідчий, суд, експерт і спеціаліст відповідно до завдань, які стоять перед ними, їх процесуальних повноважень з використанням методів і засобів, які надані їм законом. Експерт завжди виконує ідентифікацію в процесуальній формі, спеціаліст – у непроцесуальній, а слідчий і суд – у тій та іншій формі. Висновки про тотожність, яких дійшли вказані суб'єкти ідентифікації, мають різне доказове значення. Так, висновок про тотожність, якого доходить експерт, зводить його в процесуальну форму засобу доказування – висновок експерта. Висновки про тотожність, до яких доходять слідчий і суд, а також спеціаліст, не має доказового значення, хоча й можуть використовуватися для прийняття рішення для проведення певних

процесуальних дій. Суб'єктами криміналістичної ідентифікації є потерпілий, свідок, слідчий, спеціаліст, експерт, суд.

Встановлено, що об'єктом криміналістичної ідентифікації є річ матеріального світу, яка має індивідуальні ознаки, що є відносно незмінними протягом тривалого проміжку часу, при цьому сама така річ може й не бути індивідуально визначеною. Неможливо навести повний їх, оскільки один і той самий об'єкт ідентифікації може залишити різні за своїм характером сліди. У кожному випадку перелік таких об'єктів має встановлюватися залежно від конкретної обстановки та обставин вчинення кримінального правопорушення.

Розділ 2 «Ідентифікація за уявним образом в системі судової ідентифікації» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Місце ідентифікації за уявним образом серед інших видів криміналістичної ідентифікації» встановлено, що теорія криміналістичної ідентифікації є цілісним, системним утворенням, яке можна поділити на три частини: 1) загальну теорію криміналістичної ідентифікації; 2) вчення про криміналістичну ідентифікацію за матеріально-фіксованим відображенням (слідами) і вчення про криміналістичну ідентифікацію за уявними (мисленневими, ідеальними) образами; 3) галузеві теорії криміналістичної ідентифікації (вчення про ідентифікацію в криміналістичній тактиці, техніці та методиці розслідування).

Надано авторське визначення криміналістичної ідентифікації за уявним (мисленневим, ідеальним) образом, під яким слід розуміти процес, у якому беруть участь різні суб'єкти (суб'єкти доказування та суб'єкти впізнання); який за формою вираження є ідентифікаційною дією, що здійснюється у сфері процесуальної діяльності з метою отримання судового доказу про тотожність шляхом використання пізнавальних можливостей суб'єкта впізнання, що є джерелом відомостей про факти.

Визначення місця ідентифікації за уявними образами серед інших видів криміналістичної ідентифікації вбачається можливим завдяки поділу системи криміналістичних ідентифікаційних досліджень на дві форми: непроцесуальні дослідження, які виконують суб'єкти кримінального судочинства поза слідчими (розшуковими) діями; процесуальні дослідження, що здійснюють суб'єкти доказування в процесі проведення слідчих (розшукових) чи судових дій, метою яких є отримання судового доказу про тотожність.

З'ясовано, що до непроцесуальних криміналістичних ідентифікаційних дій можуть належати: оперативні ідентифікаційні дії, що здійснюються поза процесуальними діями, оперативно-розшукове впізнання та випадкове впізнання (узнавання).

Акцентовано увагу на процесуальній формі ідентифікації. Найбільш поширеною формою процесуальної криміналістичної ідентифікації є пред'явлення для впізнання, в основі якої лежить ідентифікація за уявними образами як вид криміналістичної ідентифікації (87 % опитаних слідчих). Оскільки дії із впізнання в судочинстві тривалий час законом не регламентувались, то і в літературі, і в перших теоретичних висновках і рекомендаціях науковців з цього приводу розкривалося не визначення поняття пред'явлення для впізнання, а, насамперед, практичні

рекомендації щодо застосування ідентифікації за уявними образами, розроблені на основі узагальнення слідчої та судової практики й спрямовані на забезпечення об'єктивності та достовірності його результатів.

У підрозділі 2.2 «Структура ідентифікаційного процесу при ідентифікації за уявним образом» встановлено, що метою криміналістичної ідентифікації за уявними образами є індивідуальне ототожнення, тобто встановлення відповідності ознак конкретного об'єкта пошуку істини безпосередньо під час впізнання.

Хоча в науці криміналістичну ідентифікацію характеризують за різноманітними ознаками, проте найдоцільнішими з них є такі: 1) належність її до процесуальних ідентифікаційних дій; 2) особливий характер знань, які використовуються в процесі ототожнення; 3) мета та завдання, що зумовлюють її проведення, зокрема з метою індивідуального ототожнення, тобто встановлення повної відповідності ознак конкретного об'єкта пошуку істини безпосередньо під час впізнання.

Особливість ідентифікації за уявними образами зумовлюється такими процесуально-криміналістичними властивостями (ознаками), завдяки яким і визначається її структура та специфіка проведення, як: її мета; самостійність; використання засобів криміналістичної техніки; наявність обов'язкових суб'єктів – особи, уповноваженої на проведення пред'явлення для впізнання як форми ідентифікації за уявними образами; особи, яка виконує акт безпосереднього ототожнення завдяки використанню пізнавальних можливостей суб'єкта впізнання, що є джерелом відомостей про факти; кількісний фактор суб'єктів та учасників при проведенні ідентифікації за уявними образами під час проведення впізнання; обов'язковий процесуальний порядок фіксації її перебігу й результатів.

У результаті систематизації надано структуру ідентифікаційного процесу за уявним образом, яку становлять: 1) психологічний механізм впізнання; 2) криміналістичний механізм впізнання; 3) природа об'єкта сприйняття; 4) цілісність процесу криміналістичної ідентифікації; 5) особистість суб'єкта впізнання; 6) характер формування мисленнєвого образу; 7) результати впізнання; 8) дії суб'єкта розслідування щодо процесуального оформлення результатів.

У підрозділі 2.3 «Значення ідентифікації за уявним образом для процесу доказування» встановлено, що ідентифікація за уявним образом належить до процесуальних ідентифікаційних дій, а останні посідають важливе місце у сфері кримінального судочинства і здійснюються у формі доказування, оскільки їх результати використовуються як докази у кримінальному провадженні. Зосереджено увагу на тому, що, крім засобів пізнання, слід розрізняти і засоби доказування. Останні за своєю сутністю є сукупністю дій процесуального характеру. Тому в системі ідентифікаційних дій, що здійснюються у сфері кримінального судочинства, необхідно розрізняти процесуальні ідентифікаційні дії (у тому числі й ідентифікація за уявними образами під час проведення впізнання), спрямовані на отримання судового доказу і чітко регламентовані кримінальним процесуальним законодавством, а також ідентифікаційні дії, які не спрямовані на досягнення цієї мети. Їх іменують непроцесуальними ідентифікаційними діями, що здійснюються в контексті з процесуальними і виконують допоміжну, забезпечувальну функцію.

Встановлено, що оскільки впізнання у сфері кримінального судочинства може мати процесуальний і непроцесуальний характер, то й криміналістичні ідентифікаційні дії за уявними (мисленневими, ідеальними) образами можуть бути процесуальними і непроцесуальними, що дає підстави для виокремлення процесуальних (пред'явлення для впізнання) (77 % опитаних слідчих) і непроцесуальних (оперативно-розшукові впізнання) (23 % опитаних слідчих) форм криміналістичної ідентифікації за уявними образами.

Розділ 3 «Загальна характеристика ідентифікаційного процесу при пред'явленні для впізнання» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Поняття, види та принципи пред'явлення для впізнання» на основі проаналізованих думок учених запропоновано авторське визначення пред'явлення для впізнання, під яким слід розуміти слідчу (розшукову) дію, за якої особі, що впізнає, у передбаченому законом порядку, надається можливість встановити тотожність (схожість, відмінність) раніше сприйнятого нею за обставин, що мають значення для кримінального провадження, шляхом порівняння ознак і властивостей пред'явленого для впізнання об'єкта з його уявним (мисленневим, ідеальним) образом, що зберігся в пам'яті особи, яка впізнає.

Встановлено, що КПК України передбачає можливість пред'явлення для впізнання лише трьох груп об'єктів: особи, речі, трупа (ст. 228–230). Водночас можливе проведення впізнання за уявними образами на процесуальній основі таких об'єктів, як тварини, окремі ділянки місцевості, будівлі, приміщення. Однак не в межах такої слідчої (розшукової) дії, як пред'явлення для впізнання, а під час слідчого експерименту або в умовах непроцесуального впізнання й ідентифікації за уявними образами.

Вагому підставу для розширеного тлумачення вченими об'єктів, які підлягають пред'явленню для впізнання, що суперечить чинному кримінальному процесуальному законодавству, вбачаємо у вимогах слідчої практики (85 % опитаних). Так, необхідно розширити перелік об'єктів для ідентифікації під час пред'явлення для впізнання, передбачених ст. 230 КПК України, а саме: надати можливість пред'явлення для впізнання не лише трупів людей, а й тварин, птахів чи інших біологічних організмів.

У зв'язку з цим, ураховуючи вимоги слідчої практики як один з головних напрямів удосконалення правових і тактичних основ ідентифікації за уявними образами під час пред'явлення для впізнання, запропоновано ч. 1 ст. 230 КПК України доповнити таким текстом: «Для впізнання пред'являтися можуть трупи осіб, тварин та інших біологічних об'єктів, що мають ідентифікаційні ознаки».

Доведено, що ідентифікація особи за уявним образом під час проведення впізнання, відповідно до ст. 228 КПК України, може здійснюватися за ознаками зовнішнього вигляду та іншими прикметами. Поняття «інші прикмети» у теорії криміналістичної ідентифікації слід розуміти як можливість ідентифікації особи за ознаками запаху, дотику, смаку та ін. Ідентифікація особи за ознаками запаху, смаку, дотику не передбачені чинним кримінальним процесуальним законодавством. Унаслідок цього результати такої ідентифікації за уявними образами під час пред'явлення для впізнання не матимуть доказового значення.

У зв'язку з цим, запропоновано внести зміни до ч. 9 ст. 228 КПК України щодо закріплення цих положень. Дану позицію підтримали 91 % опитаних слідчих.

Встановлено, що принципи пред'явлення для впізнання як процесуальної форми ідентифікації за уявним образом, що на практиці застосовують слідчі, необхідно поділити на три групи: зобов'язальні, заборонні, дозвільні.

До першої групи мають належати принципи, що вказують на те, що слідчому як суб'єкту правозастосування необхідно робити обов'язково так, як передбачено законом (ст. 228, 229 КПК України).

До другої групи – заборонних – відносимо групу принципів, що встановлюють заборону на окремі дії, вказують як на заборону тих чи інших дій, так і на їх вчинення певним способом. Приклад цієї групи принципів знаходимо у кримінальних процесуальних приписах, у яких передбачено, що проведення впізнання за фотознімками, матеріалами відеозапису виключає можливість у подальшому пред'явлення особи для впізнання (п. 6 ст. 228 КПК України). Впізнання за голосом повинно здійснюватися поза візуальним контактом між особою, яка впізнає, та особами, які пред'явлені для впізнання (п. 9 ст. 228 КПК України).

До третьої групи – дозвільних принципів або, іншими словами, факультативних – мають належати ті, які надають право вчиняти певне діяння, але не вказують на обов'язок слідчого щодо їх вчинення. Прикладом цієї групи принципів може бути положення про можливість впізнання за уявними образами лише за наявності певних умов пред'явлення для впізнання не об'єкта загалом, а його фотографії.

У підрозділі 3.2 «Тактичне забезпечення пред'явлення для впізнання» зазначено, що першоосновою прийняття слідчим тактичних рішень у питанні проведення пред'явлення для впізнання є певна слідча ситуація, що зумовлює постановлення відповідного рішення та складання плану її проведення і виконання необхідних підготовчих дій, у тому числі зі сфери застосування засобів криміналістичної ідентифікації за уявними образами, криміналістичної техніки, засобів слідчої тактики.

Констатовано, що результативність пред'явлення для впізнання залежить від якісного її планування та організації проведення (97 % опитаних). Визначено, що необхідними етапами планування в цьому разі є: 1) чітке визначення ідентифікаційних ознак або їх сукупності, на основі яких буде проведено впізнання за уявними образами; 2) попередня оцінка ідентифікаційних ознак або їх сукупності; 3) формулювання деяких найбільш складних запитань, що дозволяють визначити ідентифікаційні ознаки, встановити характер і темперамент особи, яка впізнає, та обставини сприйняття ідентифікованого об'єкта; 4) оцінка результатів, отриманих під час пред'явлення для впізнання, доказової цінності одержаних у результаті проведення впізнання за уявним образом.

Організація запланованого проведення пред'явлення для впізнання передбачає: 1) роз'яснення мети даної слідчої (розшукової) дії, а також прав і обов'язків її учасників; 2) безпосереднє його проведення; 3) фіксацію перебігу і результатів її проведення.

У підрозділі 3.3 «Суб'єкт розслідування як складова ідентифікаційного процесу за уявним образом при пред'явленні для впізнання» наголошено на тому, що суб'єкт розслідування, а саме слідчий як складовий елемент механізму ідентифікаційного процесу, повинен володіти прийомами психологічного впливу з метою якісної ідентифікації особи за уявним образом під час пред'явлення для впізнання. Застосування засобів психологічного впливу у процесі ідентифікації за уявним образом дає можливість вирішувати низку завдань. По-перше, відновлювати в пам'яті суб'єкта впізнання забуте (54 % опитаних). У даному випадку реалізація можливостей психологічного впливу здійснюється не шляхом повідомлення інформації про ті обставини, які забула особа, а через повідомлення фактів, що перебувають у відповідних асоціативних зв'язках з подією, яку потрібно згадати. По-друге, спростовувати неправдиві свідчення та з'ясовувати приховувані факти (16 % опитаних). У таких випадках слідчий, володіючи фактами, що викривають неправдивість показань чи пояснень суб'єкта впізнання, до певного моменту може не повідомляти про них. Означене створює ілюзію про необізнаність слідчого і, як наслідок, зумовлює переоцінку можливостей суб'єктом впізнання. По-третє, активізувати розумові процеси (12 % опитаних). Психологічний вплив на суб'єкта впізнання здійснюється не лише за допомогою передачі інформації, а й шляхом постановлення запитань. По-четверте, повідомляти правдиву інформацію суб'єктом впізнання (18 % опитаних).

Приділено увагу методам психологічного впливу. Зокрема, доведено необхідність використання під час пред'явлення для впізнання таких методів, як приклад (85 % опитаних підтримали цю пропозицію), емоційний експеримент (65 % опитаних), керовані психологічні стани (35 % опитаних).

ВИСНОВКИ

У **висновках** дисертації на основі узагальнення відповідних концепцій вітчизняних і зарубіжних учених, законодавства та багаторічної практики правоохоронних органів України, урахувавши досвід інших країн, розроблено наукові положення й отримано результати, що в сукупності розв'язують важливе наукове завдання криміналістичної ідентифікації за уявним образом під час пред'явлення для впізнання, зокрема:

1. Комплексно досліджено генезу криміналістичної ідентифікації. Різноманітність наукових поглядів на сутність криміналістичної ідентифікації дозволяє поділити вчених на три умовні групи залежно від визначення ними завдань криміналістичної ідентифікації. Одна група авторів розглядає завдання ідентифікації у вирішенні питання про тотожність, відповідно до чого ідентифікація може мати як позитивний, так і негативний результат, рівнозначний першому за своєю значимістю: встановлення наявності чи відсутності тотожності. Друга група вчених розглядає завдання ідентифікації більш ширше: встановлення факту тотожності чи отримання доказу тотожності та пов'язані з встановленням одиничного матеріального об'єкта – особи, речі, ділянки місцевості тощо. Третя група авторів ще більше розширює функцію ідентифікації в доказуванні та відносить до завдань ідентифікації вирішення питання про те, чи не є об'єкт, що ототожнюється, таким,

що відшукується. Отже, завдання криміналістичної ідентифікації полягає не лише у визначенні індивідуального матеріального об'єкта, а й у встановленні його зв'язку з подією, що розслідується.

В еволюційному розвитку теорії криміналістичної ідентифікації виділяють два періоди, нерозривно пов'язані з розвитком криміналістики як науки: період формування її емпіричної бази та накопичення первинних теоретичних узагальнень; період формування її як цілісної наукової теорії.

Перспективним, з погляду розвитку науково-технічного прогресу, вбачається подальше запровадження в процес криміналістичної ідентифікації наукових технологій, що надаватимуть змогу проводити відповідні ідентифікаційні дії за менший проміжок часу, у будь-якому місці, мінімізуючи «людський фактор» для недопущення неточностей у результатах відповідних дій.

2. Встановлено, що криміналістична ідентифікація є самостійним структурним елементом процесу доказування, а тому її завдання збігається із завданням кримінального судочинства загалом. Криміналістична ідентифікація є особливим різновидом ідентифікації загальнонаукової, спрямованої на досягнення специфічної (процесуальної) мети – отримання доказу про тотожність шляхом розв'язання цілої низки окремих завдань.

За ступенем загальності завдання криміналістичної ідентифікації поділено на загальні – отримання судового доказу, та окремі. Такі окремі завдання, як виявлення джерел інформації про розшукуваний об'єкт, визначення вихідної сукупності об'єктів, що перевіряються, кола перевірюваних об'єктів, порівняльне ідентифікаційне дослідження, встановлення розшукуваного об'єкта, виявлення сукупності ознак, необхідної для висновку про тотожність, що вирішуються під час криміналістичної ідентифікації, є етапами отримання доказу про тотожність в ідентифікаційному процесі.

За характером окремі завдання криміналістичної ідентифікації можуть бути розподілені на пошукові, констатуючі, аналітичні, спрямовані на виявлення неочевидних фактичних даних, які можуть бути отримані в результаті подальшого дослідження об'єктів і даних, отриманих у результаті вирішення констатуючих завдань, оціночні, що розв'язуються при оцінці фактичних даних, проміжних та кінцевих висновків і дають змогу вирішити поставлені перед дослідником завдання.

За обов'язковістю вирішення завдання криміналістичної ідентифікації поділяються на процесуальні, тобто завдання, передбачені законодавством, вирішення яких є обов'язковим і які визначають специфіку (характер, мету, засоби, форми тощо) усього здійснюваного дослідження, і тактичні, що дозволяють обирати та використовувати найбільш раціональні й ефективні засоби пізнання.

3. Виокремлено різні види криміналістичної ідентифікації: 1) за правовою природою: процесуальна, непроцесуальна; 2) за суб'єктом ідентифікації: оперативна, слідча, експертна; 3) за видом об'єктів, що ідентифікують: ідентифікація речей (предметів), живих істот, явищ, процесів; 4) за характером відображень, що використовуються для ототожнення: ідентифікація за матеріально фіксованими відображеннями, уявними образами, за описом; 5) за станом об'єкта, що ототожнюється: ідентифікація нерозчленованого цілого, цілого за його

частинами; 6) за доказовим значенням: індивідуальна, групова; 7) за характером природи ознак, що використовуються в пізнавальному процесі: за особливостями зовнішньої будови, за особливостями внутрішньої будови, за функціонально-динамічними особливостями, за особливостями запаху; 8) за галуззю криміналістичної техніки, до якої належить об'єкт пізнання: трасологічна, дактилоскопічна, судово-балістична, почеркознавча, авторознавча, матеріалів документів тощо.

Запропоновано доповнити види криміналістичної ідентифікації додатковими критеріями, які, на наш погляд, визначають особливий порядок та специфіку ідентифікаційного процесу, у тому числі процесуальний порядок її здійснення: 1) за станом особи як об'єкта пізнання: ідентифікація живої людини, живої ненародженої людини, неживої (померлої) людини; 2) за обсягом дій з ідентифікації: локалізована (у конкретній місцевості з розумінням місцезнаходження об'єкта пізнання), нелокалізована (зондування Землі); 3) за об'єктом пізнання: живої істоти, предмета, явища, процесу, місцевості; 4) за природою сукупності ідентифікаційних ознак: ідентифікація за матеріально-зафіксованими (об'єктивними) ознаками, за суб'єктивними ознаками (за уявними образами).

4. Надано авторське визначення криміналістичної ідентифікації за уявним (мисленнєвим, ідеальним) образом, під яким слід розуміти процес, у якому беруть участь різні суб'єкти (суб'єкти доказування та суб'єкти впізнання), який за формою вираження є процесуальною ідентифікаційною дією, що здійснюється у сфері процесуальної діяльності з метою отримання судового доказу про тотожність шляхом використання пізнавальних можливостей суб'єкта впізнання, що є джерелом відомостей про факти.

Доведено, що місце ідентифікації за уявними образами серед інших видів криміналістичної ідентифікації зумовлено різноманітністю її об'єктів, суб'єктів, які проводять ці дослідження, процесів, сутність яких полягає у встановленні тотожності та відображає різні складові логіки пізнання, метою якого є ототожнення. До об'єктів, що можуть бути ідентифіковані за уявними образами під час пред'явлення для впізнання, належать: 1) особи (підозрюваний, обвинувачений, потерпілий та ін.); 2) речі, під якими необхідно розуміти різні матеріальні предмети (одяг, засоби, знаряддя злочину, ділянки місцевості, приміщення та ін.); 3) групи.

Зазначено основні характеристики криміналістичної ідентифікації за уявними образами: 1) належність її до процесуальних ідентифікаційних дій; 2) особливий характер знань, які використовуються в процесі ототожнення; 3) мета та завдання, що зумовлюють її проведення, зокрема, з метою індивідуального ототожнення, тобто встановлення повної відповідності ознак конкретного об'єкта пошуку істини безпосередньо під час впізнання.

5. Сутність та специфіка проведення криміналістичної ідентифікації за уявними образами зумовлюється такими її процесуально-криміналістичними властивостями, як: її мета; самотійність; використання засобів криміналістичної техніки; наявність обов'язкових суб'єктів (особи, уповноваженої на проведення процесуальної дії; особи, яка виконує акт безпосереднього ототожнення завдяки використанню пізнавальних можливостей суб'єкта впізнання, що є джерелом

відомостей про факти); кількісний фактор суб'єктів та учасників ідентифікаційного процесу за уявними образами; обов'язковий процесуальний порядок фіксації її перебігу і результатів та факультативний (з тактичних міркувань, можливість фіксації її перебігу й результатів криміналістичними засобами).

Узагальнено та надано структуру ідентифікаційного процесу за уявним образом, яку становлять: 1) психологічний механізм впізнання; 2) криміналістичний механізм впізнання; 3) природа об'єкта сприйняття; 4) цілісність процесу криміналістичної ідентифікації; 5) особистість суб'єкта впізнання; 6) характер формування мисленнєвого образу; 7) результати впізнання; 8) дії суб'єкта розслідування по процесуальному оформленню результатів.

6. Доведено, що досягнення мети ідентифікації за уявними образами можливе лише в системі дій з доказування, суб'єктами якого є особи, уповноважені на проведення слідчих (розшукових) чи судових дій, та особи, які виконують акт безпосереднього ототожнення завдяки використанню пізнавальних можливостей суб'єкта впізнання, що є джерелом відомостей про факти. Ідентифікація за уявними (мисленнєвими, ідеальними) образами – це не лише засіб пізнання, яким є будь-який загальнонауковий ідентифікаційний акт, а й засіб доказування, тобто ідентифікаційний процес, що здійснюється у регламентованій законом формі слідчих (розшукових) чи судових дій і спрямований на отримання процесуально важливих результатів (доказів) і має певну структуру. Сам процес отримання доказу за своєю сутністю є діяльністю, яку здійснюють спеціальні суб'єкти у специфічній сфері, спрямованою на розв'язання її завдань, тому її результати мають процесуальний характер та процесуальну форму.

7. Під пред'явленням для впізнання слід розуміти слідчу (розшукову) дію, за якої особі, що впізнає, у встановленому законом порядку, надається можливість встановлення тотожності (схожості, відмінності) раніше сприйнятого нею за обставин, що мають значення для кримінального провадження, шляхом порівняння ознак і властивостей пред'явленого для впізнання об'єкта з його уявним (мисленнєвим, ідеальним) образом, що зберігся в пам'яті особи, яка впізнає. Від пред'явлення для впізнання як процесуальної дії слід відрізнити поняття «впізнання» як результат пред'явлення для впізнання, а також впізнання як непроцесуальне ототожнення, що проводиться в сфері кримінального судочинства. Відмінність результату цих дій обумовлює відмінність у структурі та змісті ідентифікаційного процесу під час їх проведення.

Чинний КПК України передбачає класифікацію видів пред'явлення для впізнання залежно від природи об'єктів, що пред'являються: особи, речі, труп. Водночас впізнання на процесуальній основі таких об'єктів, як тварини, окремі ділянки місцевості, будівлі, приміщення та інші, можливо в межах такої слідчої (розшукової) дії, як слідчий експеримент.

Окреслено, що ідентифікація особи за уявним образом під час проведення впізнання, відповідно до ст. 228 КПК України, може здійснюватися за ознаками зовнішнього вигляду та іншими прикметами. Доведено, що поняття «інші прикмети зовнішнього вигляду людини» у теорії криміналістичної ідентифікації слід розуміти як можливість ідентифікації особи за ознаками запаху, дотику, смаку та ін. У зв'язку

з цим, запропоновано внести зміни до ч. 9 ст. 228 КПК України щодо закріплення цих положень (підтримали 91 % опитаних слідчих).

Крім цього, з урахуванням вимог слідчої практики як одного з головних напрямів удосконалення правових і тактичних основ ідентифікації за уявними образами під час пред'явлення для впізнання ч. 1 ст. 230 КПК України запропоновано доповнити таким текстом: *«Для впізнання пред'являтися можуть трупи осіб, тварин та інших біологічних об'єктів, що мають ідентифікаційні ознаки»*.

Встановлено, що принципи пред'явлення для впізнання як процесуальної форми ідентифікації за уявним образом, що слідчі застосовують на практиці, слід поділити на три групи: зобов'язальні, заборонні, дозвоільні.

8. Результативність проведення пред'явлення для впізнання залежить від якісного її планування та організації проведення. Підготовка до проведення пред'явлення для впізнання, що за джерелом отримання інформації є вербальною слідчою (розшуковою) дією, складається з декількох етапів: вивчення матеріалів кримінального провадження; вивчення особи, яка впізнає, аналіз змісту спеціальних запитань; планування слідчої (розшукової) дії. Необхідними етапами планування є: 1) чітке визначення ідентифікаційних ознак або їх сукупності, на основі яких буде проведено ідентифікацію за уявними образами; 2) попередня оцінка ідентифікаційних ознак або їх сукупності; 3) формулювання деяких найбільш складних запитань, що дадуть змогу визначити ідентифікаційні ознаки, характер і темперамент особи, яка впізнає, та обставини сприйняття ідентифікуємого об'єкта; 4) оцінка результатів, отриманих під час пред'явлення для впізнання, доказової цінності фактичних даних, одержаних у результаті проведення ідентифікації за уявними образами.

9. Суб'єкт розслідування як складова ідентифікаційного процесу криміналістичної ідентифікації за уявними образами у формі пред'явлення для впізнання відіграє ключову роль як з огляду на його процесуальні повноваження, так і з наданих можливостей щодо тактичного забезпечення проведення цієї слідчої (розшукової) дії та, відповідно, ідентифікаційного процесу.

Допускаємо застосування психологічного впливу під час пред'явлення для впізнання як процесуальної форми ідентифікації за уявними образами, межі та форма якого визначаються з урахуванням процесуально-тактичної ситуації впливу, слідчим як суб'єкта впливу, об'єкта впливу – суб'єкта впізнання, інформацією, що використовується слідчим за допомогою різноманітних методів і засобів здійснення впливу на об'єкт, результатом впливу як реакцією у відповідь. Застосування засобів психологічного впливу під час криміналістичної ідентифікації за уявними образами є специфічним засобом спілкування і може застосовуватися для ефективної реалізації його функцій.

Слідчий як складовий елемент механізму ідентифікаційного процесу має володіти прийомами психологічного впливу з метою якісної ідентифікації особи за уявним образом під час пред'явлення для впізнання. Застосування засобів психологічного впливу у процесі ідентифікації за уявним образом може сприяти вирішенню таких завдань: відновлення в пам'яті суб'єкта впізнання забутого (54 %

опитаних); спростування неправдивих свідчень та з'ясування приховуваних фактів (16 % опитаних); активізація розумових процесів (12 % опитаних); повідомлення правдивої інформації суб'єктом впізнання (18 % опитаних).

Застосування тактичних прийомів, заснованих на методах психологічного впливу, не обмежується лише діями щодо їх реалізації, а має включати і спостереження слідчого, прокурора під час проведення ідентифікації за уявними образами у формі пред'явлення для впізнання за поведінкою її учасників, їх вербальними (промовки, зупинки в розповіді, нелогічність пояснення обставин) і нонвербальними (жести, міміка) реакціями.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Безкоровайний Б. В. До питання видів криміналістичної ідентифікації *Право. UA*. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2015. № 4. С. 86–90.

2. Безкоровайний Б. В. Окремі питання криміналістичної ідентифікації за уявними образами. *Європейські перспективи*. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2015. № 7. С. 88–93.

3. Безкоровайний Б. В. Щодо питання застосування засобів психологічного впливу під час ідентифікації за уявними образами. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. Дніпро: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту ім. Олеся Гончара, 2016. № 2. С. 129–133.

4. Безкоровайний Б. В. Окремі аспекти процесуального та криміналістичного забезпечення проведення впізнання за уявними образами. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки, Херсон. 2016. № 2. Т. 3. С. 55–58

5. Безкоровайний Б. В. Криміналістические основы идентификации по мысленному образу при предъявлении для опознания. *Leges si Viata (Республіка Молдова)*. 2016. № 6/2. С. 3–6.

6. Безкоровайний Б. В. Основні напрями вдосконалення правових і тактичних засад ідентифікації за уявним образом під час проведення впізнання. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2 (107). С. 259–270.

7. Безкоровайний Б. В. Проблемні моменти класифікації принципів криміналістичної ідентифікації за уявними образами. *Актуальні питання публічного та приватного права в контексті реформування законодавства: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 15–16 квіт. 2016 р.)*. Херсон: Видавничий дім «Гельветика». 2016. С. 75–78.

8. Безкоровайний Б. В. Основні засади проведення ідентифікації за уявними образами під час пред'явлення для впізнання. *Міжнародні та національні правові виміри забезпечення стабільності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 15–16 квіт. 2016 р.)*. Львів: Західноукр. організація «Центр правничих ініціатив». 2016. С. 154–156.

9. Безкоровайний Б. В. Конфліктні ситуації під час пред'явлення для впізнання та їх попередження. *Права людини та проблеми організації і функціонування публічної адміністрації в умовах становлення громадянського суспільства в Україні:*

матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 22–23 квіт. 2016 р.): у 2 ч. Запоріжжя: Запоріз. міська громадська організація «Істина». 2016. Ч. 2. С. 102–105.

10. Безкоровайний Б. В. Принципи пред'явлення для впізнання. *Тіньова економіка: світові тенденції та українські реалії*: матеріали міжвід. наук.-практ. конф. (Київ, 23 черв. 2017 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 455–457.

11. Безкоровайний Б. В. Місце ідентифікації за уявним образом серед інших видів криміналістичної ідентифікації. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи*: матеріали міжвід. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2017 р.): у 2 ч. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. Ч. 2. С. 428–430.

12. Безкоровайний Б. В. Об'єкти ідентифікації за уявним образом під час проведення впізнання. *Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 22–23 черв. 2018 р.). Запоріжжя: Запоріз. міська громадська організація «Істина». 2018. С. 111–112.

АНОТАЦІЯ

Безкоровайний Б.В. Криміналістична ідентифікація за уявним образом під час пред'явлення для впізнання. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2018.

У дисертації на основі вивчення законодавства, літературних джерел, результатів узагальнення слідчої та судової практики здійснено комплексне дослідження криміналістичної ідентифікації за уявним образом під час пред'явлення для впізнання. Розглянуто історико-правовий аналіз становлення та розвитку криміналістичної ідентифікації. З'ясовано місце ідентифікації за уявним образом серед інших видів криміналістичної ідентифікації та її значення для процесу доказування.

Розглянуто принципи пред'явлення для впізнання як процесуальної форми ідентифікації за уявним образом. Розкрито тактичний та процесуальний порядок пред'явлення для впізнання у кримінальному провадженні та досліджено різновиди цієї слідчої (розшукової) дії. Охарактеризовано суб'єкта розслідування як складового елементу ідентифікаційного процесу за уявним образом під час пред'явлення для впізнання.

Ключові слова: криміналістична ідентифікація, уявний образ, кримінальне правопорушення, розслідування, пред'явлення для впізнання.

АННОТАЦИЯ

Безкорвайный Б.В. Криминалистическая идентификация по мысленному образу при предъявлении для опознания. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2018.

В диссертации на основе изучения законодательства, литературных источников, результатов обобщения следственной и судебной практики осуществлено комплексное исследование криминалистической идентификации по мысленному образу во время проведения опознания.

По результатам изучения доктринальных и криминалистических источников о сущности понятия криминалистической идентификации установлено, что криминалистическую идентификацию как научную категорию можно определить как основанное на фундаментальных систематизированных (научных) знаниях об объектах материального мира понятие, отражающее наиболее существенные, закономерные связи реальной действительности и процесса познания в общем и наиболее концентрированном виде при установлении или опровержении тождества объекта (его признаков) в пределах уголовного судопроизводства. При этом общей целью криминалистической идентификации является выполнение задачи уголовного производства.

Задачи криминалистической идентификации классифицированы: 1) по степени всеобщности: общие и отдельные; 2) по характеру: поисковые, констатирующие, аналитические, оценочные; 3) по обязательности принятия решения: процессуальные и тактические.

Определения идентификации по мысленным образам среди других видов криминалистической идентификации представляется возможным благодаря разделению системы криминалистических идентификационных исследований на две формы: непроцессуальные исследования, выполняемые субъектами уголовного судопроизводства вне следственных (розыскных) действий; процессуальные исследования, осуществляемые субъектами доказывания в процессе проведения следственных (розыскных) или судебных действий с целью получения судебного доказательства о тождестве.

В результате систематизации представлено структуру идентификационного процесса по воображаемым образам.

Исследованы принципы криминалистической идентификации, к которым относятся: 1) подлинность идентификационных знаний; 2) применение наиболее глубокого и детального, объединенного с синтезом анализа объектов идентификации; 3) необходимость диалектического исследования идентифицирующих признаков; 4) индивидуальность и относительная неизменность объекта, который идентифицируется; 5) соответствие цели криминалистической идентификации выбранным способам и методам ее проведения; 6) направленность

на соответствующие вопросы: что, где, когда и как произошло; кто, с чьей помощью и зачем совершил?

Доказано, что организация запланированного проведения предъявления для опознания предусматривает: 1) разъяснение цели данного следственного (розыскного) действия, а также прав и обязанностей ее участников; 2) непосредственное его проведение; 3) фиксацию хода и результатов его проведения. Хотя основой достижения поставленной следователем цели в вопросе тактики проведения предъявления для опознания является планирование и организация, однако гарантом проведения опознания по мысленным образам выступает комплексное применение различных специальных знаний, составляющих основу криминалистической идентификации по мысленным образам.

Доказана необходимость установления психологического контакта (влияния – интеллектуального, эмоционального, волевого) следователем с участниками идентификации по мысленным образам при предъявлении для опознания, учитывая общие и специфические закономерности психики каждого из них, что во время проведения опознания является одним из определяющих тактических приемов в системе соответствующих средств следственной тактики.

Осуществлен опрос следователей Национальной полиции, прокуроров; обработаны материалы уголовных производств, отчетность МВД Украины и Генеральной прокуратуры Украины за период 2013–2018 годы по проведению опознания.

Ключевые слова: криминалистическая идентификация, мысленный образ, уголовное преступление, расследование, предъявление для опознания.

SUMMARY

Bezkorovoyny B.V. Forensic identity by imagining when presented for identification – *Manuscript*.

The thesis for the degree of candidate of legal sciences, specialty 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics; forensic examination; operational investigative activity. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2018.

In the dissertation on the basis of the study of legislation, literary sources, the results of the generalization of investigative and judicial practice, a comprehensive study of forensic identification in an imaginary way during presentation for identification. The historical and legal analysis of the formation and development of forensic identification is considered. The place of identification is identified in an imagined manner among other types of forensic identification and its significance for the proof process.

The principles of presentation for recognition as a procedural form of identification in an imaginary way are considered. The tactical and procedural order of presentation for identification in criminal proceedings and the types of investigation (investigative) actions investigated. The subject of investigation as an integral element of the identification process has been discovered and characterized as an imagined image when presented for identification.

Keywords: forensic identification, imaginary image, criminal offense, investigation, presentation for identification.

Підписано до друку 16.11.2018 р. Зам. № 1150.
Формат 60x90 1/16. Папір офсетний. Друк – цифровий.
Наклад 100 прим. Ум. друк. арк. 0,9.
Друк ЦП «КОМПРИНТ». Свідоцтво ДК №4131 від 04.08.2011 р.
м. Київ, вул. Предславинська, 28
528-05-42, 067-209-54-30
email: komprint@ukr.net